

100 LET NOVODOBÉHO POHŘBÍVÁNÍ ŽEHEM V ČESKÉ REPUBLICE

ONE HUNDRED YEARS OF MODERN CREMATION IN THE CZECH REPUBLIC

FRANTIŠEK KOŽÍŠEK

Státní zdravotní ústav, Praha, Česká republika

SOUHRN

Článek připomíná zákaz pohřbívání žehem v křesťanské Evropě a boj za jeho znovuzavedení na přelomu 19. a 20. století. Specificky v českých zemích trval zákaz kremace až do roku 1919, kdy byl z podnětu dramatika a tehdy i poslance J. Kvapila přijat jeden z nejstručnějších zákonů v naší historii, kterým se pohřbívání ohněm povolilo. Ve stejném roce bylo jako první u nás zprovozněno liberecké krematorium. Letos je to tedy přesně sto let od znovuoobnovení tohoto způsobu pohřbívání, jehož podíl na celkovém počtu pohřbů se dnes v ČR pohybuje okolo 80 %.

Klíčová slova: pohřbívání žehem, historie, Česká republika

SUMMARY

The article reminds of the prohibition of cremation in Christian Europe and the struggle for the reintroduction of cremation at the turn of the 20th century. In the Czech lands, the prohibition of cremation was in force until 1919 when, on the initiative of J. Kvapil, a playwright and also a then deputy, one of the shortest acts ever was passed which allowed cremation. In the same year, the Liberec crematorium was the first to be put into operation in the Czech Republic. This year, it is exactly one hundred years since the reintroduction of cremation in the Czech Republic, which now accounts for around 80% of the annual total of funerals in this country.

Key words: cremation, history, Czech Republic

<https://doi.org/10.21101/hygiena.a1726>

Pohřebnictví je tradiční součást práce hygienické služby, byť stojí obvykle na okraji pozornosti. V rámci různých školení se dostává na pořad prakticky jen tehdy, když dochází k novele zákona o pohřebnictví, protože nových výzkumných poznatků je zde generováno relativně málo. To však neznamená, že se na tomto poli nic nového odborného neděje. Když někdy slyším vyprávění kolegů z komunálky o tom, jak se nové firmy bez patřičného zázemí snaží proniknout na trh a jak např. požadavek na chladicí zařízení k ukládání lidských pozůstatků řeší chladicím boxem umístěným vedle bazénu na zahradě rodinné vily majitele firmy, nestačím se divit.

Mě osobně pohřebnictví fascinuje tím, kolik různých aspektů v sobě zahrnuje: vedle hygienických, environmentálních a kulturně-sociálních jsou neméně důležité i aspekty etické, náboženské a duchovní. Protože právě formy a přijatelné podmínky pohřbívání (pohřebnictví) jsou úzce spojeny s kulturním a duchovně-náboženským stavem dané společnosti a liší se (někdy velmi výrazně) nejen v prostoru, ale proměňují se i v čase.

Podíl kremací na celkovém počtu pohřbů se nyní v České republice pohybuje okolo 80 %, což většina lidí bere jako samozřejmost, ale historie novodobého pohřbívání žehem je u nás poměrně mladá. Letos přesně stoletá.

Pod vlivem církevního křesťanského učení o zmrtvýchvstání zakázal francký král a pozdější římský císař Karel Veliký v roce 785 zpopelňování pod trestem smrti a tento zákaz byl v křesťanské Evropě respektován přes tisíc let. I když ne všude hned od 8. století, v českých zemích se podle nařízení církve jen kostrové pohřby prováděly až od 11. století. Výjimky se děly jen mimořádně: mrtví byli spalováni při epidemiích moru a jiných katastrofách (zemětřesení), popř. hromadně padlí ve válkách. Relativně vzácné bylo také upalování kacířů a čarodějnic.

Evropa začala možnost pohřbívání žehem objevovat až od poloviny 19. století. Podnět k tomu dal údajně Jakub Grimm svou přednáškou „O zpopelňování mrtvol ve starších kulturách“ v Akademii věd v Berlíně v roce 1849. Brzy začala pohřeb žehem propagovat řada vědců i veřejně známých osob (v Německu např. Schiller, Goethe ad.), diskutovalo se o něm na mezinárodních lékařských kongresech v letech 1869, 1871, 1876, 1891, 1894 a 1897. První zdravotní zákon, který poprvé v křesťanském světě povolil zpopelňování zesnulých v krematoriích, vydala překvapivě katolická Itálie a to již v roce 1874. Ve stejném roce německý inženýr Friedrich Siemens postavil a vyzkoušel žároviště, které bylo koncepč-

ně blízké současným kremačním pecím, a v roce 1876 začalo veřejnosti sloužit první novodobé krematorium v Miláně, další brzy následují v Německu.

V českých zemích a v celém Rakousku-Uhersku, díky silnému vlivu katolické církve na státní záležitosti, byla kremace zakázána až do roku 1919 a to přesto, že již od druhé poloviny 19. století kremaci i u nás podporovala řada osobností veřejného života (Jan Neruda, Vojtěch Náprstek, Božena Němcová ad.) a od r. 1899 existoval spolek, který měl propagaci a legalizaci kremace za svůj hlavní cíl (Společnost pro spalování mrtvol, r. 1909 nahrazena progresivnějším spolkem Krematorium). Stojí za připomenutí, že velmi aktivním podporovatelem pohřbívání žehem a členem spolku již od jeho založení byl pražský městský fyzik (hygienik) MUDr. Jindřich Záhoř (1845–1927).

Chtěl-li být tehdy nějaký náš občan pohřben žehem, musely být jeho pozůstatky převezeny do zahraničí, obvykle do krematorií v Drážďanech nebo Saské Kamenici (Chemnitz), které byly nejbližší. „První české národní krematorium“ bylo sice uvedeno do provozu již v roce 1914 – ale bylo to v americkém Chicagu. První krematorium v Čechách bylo postaveno německým spolkem Die Flamme v Liberci v letech 1915–17, ale nesmělo být uvedeno do provozu.

Změna nastala až s koncem první světové války, kdy se nejen rozpadlo Rakousko-Uhersko, ale kdy i katolická církev přišla o značný podíl na své moci. O legalizaci žehu se tehdy nejvíce zasloužil předseda spolku Krematorium Jaroslav Kvapil (1898–1950), novinář, básník, dramatik, divadelní režisér, muž osvíceneckých myšlenek, svobodný zednář... a krátce také politik. V letech 1918–1920 byl poslancem Národního shromáždění Republiky československé. V roce 1919 připravil a předlo-

žil ke schválení jeden z nejstručnějších zákonů vůbec, měl pouhé dva paragrafy. Jednalo se o zákon o fakultativním pohřbívání ohněm, který byl schválen dne 1. 4. 1919 pod číslem 180/1919 Sb. (podle jeho tvůrce se mu také říkalo „Lex Kvapil“) a který zněl:

Na základě usnesení Národního shromáždění se nařizuje:

§ 1 Pohřbívání ohněm jest dovoleno.

§ 2 Provedením zákona jest pověřen ministr veřejného zdravotnictví ve srozumění s ministrem vnitra a spravedlnosti.

Podepsáni T. G. Masaryk, A. Švehla (v zastoupení min. předsedy) a B. Vrbenský (v zastoupení ministra veřejného zdravotnictví).

V souvislosti s Kvapilem stojí ještě za zmínku, že když v roce 1907 zemřela jeho první manželka, slavná herečka Hana Kvapilová, nechal její tělo zpopelnit právě v Saské Kamenici a urnu s popelem později vložil do jejího pomníku, který nechal zhotovit v Kinského sadech na pražském Petříně.

Hned po vydání zmíněného zákona mohlo být uvedeno do provozu, jako první u nás, liberecké krematorium. První pohřeb žehem v Praze se uskutečnil až v roce 1921.

Došlo do redakce: 16. 7. 2019

Přijato k tisku: 29. 7. 2019

MUDr. František Kožíšek, CSc.

Státní zdravotní ústav

Šrobárova 49/48

100 00 Praha 10

Česká republika

E-mail: frantisek.kozisek@szu.cz